

87. Ágyjelenet

Egy moszkvai tanárnőnek, aki Magyarországon ment férjhez, filozófiavizsgát kellett tennie. Folyékonyan és bő szókinccsel beszélt magyarul, csak a kiejtés fogott ki rajta. Hiányosságait az ún. *interferencia* segítségével, azaz úgy pótolta, hogy az anyanyelvéből átvett ezt-azt. Az oroszban ismeretlen [a] helyett [á]-t mondott, a hangsúlyos szótagokban pedig megnyújtotta a magánhangzót. Miután kihúzta a vizsgatételt, azt a szólást idézte, amely szerint az összes tett a fejünkben dől el: „Minden az agyban kezdődik.” Az *agyban* első *a*-ját hosszú [á]-val, míg a másodikat egy rövid *ajakrészes* [a]-val ejtette ki, de ez a palóc tájszólásra emlékeztető forma kevésbé feltűnő egy rövid magánhangzó esetében, ezért a mondatot úgy lehetett érteni, hogy „Minden az ágyban kezdődik.” Mivel a tanárnőnek nemigen fűlött a foga a kihúzott tételhez, kétszer elismételte a bölcs megállapítást, hátha addig is kitalál valami épkezláb folytatást. Ám a professzor félbeszakította: „Kedves kollegina! Tény, hogy minden az ágyban kezdődik, de most már talán térjen rá a tárgyra!”

Az erkölcsös olvasó aligha érti e rövid párbeszéd fonákságát, én pedig semmi pénzért nem szennyezném be valóságképeinek szűzi tisztaságát az élvetegség pusztá említésével sem. Maradjunk annyiban, hogy életünk egyharmadát alvással töltjük, így a fekhelyünkön nemcsak elkezdődik, hanem a nap végén be is fejeződik minden. A civilizáció vívmányai között fontos szerepet töltenek be a fekvőbútorok, amelyeknek a formai gazdagságát csak az elnevezéseik sokasága múlja felül. Hogy van ez a magyarban?

Ebben a fogalomkörben az első szó, amelyet az anyanyelvűek elsajátítanak, az idegen nyelvűek megtanulnak, és mindkét csoport a legősztönösebben használ, az *ágy*. Ősi, finnugor kori főnév, amely eredetileg mindenféle fekhelyet jelentett, ma inkább (négy) lábon nyugvó, fekvőrészből, keretből és támlából álló, általában betéttel és ágyneművel bélelt fekvőbútor. Hogy mindenkinek ez ugrik be először, az nemcsak a korai elsajátításnak és megtanulásnak az eredménye, hanem annak is, hogy kiterjedt *szócsalád* alakult ki belőle. Összetételi utótagként sokféle, fekvésre és — átvitt értelemben — más tevékenységre is szolgáló tárgynak lett a neve (csak az előtagok felsorolásával): *beteg, csap, cső, folyam, függő, gyepe, kavics, kór, köröm, gyermek, hideg, hord, kemping, meleg, nász, nyug, szalma, szőnyeg, toló, vas, vendég, virág*. De előtagként is számos összetételt alkot (csak az utótagok felsorolásával): *betét, deszka, elő, huzat, melegítő, nemű, szomszéd* stb. Ezenkívül — toldalékokkal ellátva — kifejezésekben vesz részt: *ágyas pálinka; ágynak esik; elválnak ágytól és asztaltól; nyomja az ágyat* stb.

Valamelyik déli szláv nyelvből származik, bár gyakori népi és szépirodalmi használata folytán őshonosnak érződik az először 1215-ben adatolt *nyoszolya*, amelynek egyes vidékeken *neszelye, nyoszolyháj* és *nyuszola* alakja is létezik. A jelentése pusztán 'ágy', de a mindennapi gyakorlatban már visszaszorult, ezért ma inkább a régi korok felidézésére vagy tréfálkozásra szolgáló stíluseszköz. Szintén a népnyelvből említhető a *dikó* 'keskeny (gyékénnyel befont v. szalmával töltött) lócaszerű ágy' és a *hencser* 'kisebb heverő' (< *hencsereg* 'hentereg'). Maga a *heverő* késői fejlemény a magyar nyelvben: a legkorábban egy 1708-as szövegben fordul elő a *heverő ágy* kifejezés, amely annyi, mint 'rugós, párnázott fekvőbútor'. A nyelvújítás elején (1787) született egy ismeretlen szótő származékként a *pamlag* 'kelmével vagy bőrrel bevont ülő- vagy fekvőbútor'.

A más népektől átvett hasonló berendezési tárgyak nevének eredete és meghonosodása időrendben a következő. 1577-ben került a magyarba (arab → perzsa → török „vérvonalon”) a *dívány*, amely abban különbözik az ágytól, hogy kárpitozással, támlával és gyakran karfával van ellátva. Az először 1585-ben feljegyzett, görög-török nyelvi felmenőkkel „büszkélkedő” *kerevet* egy keleti jellegű, támlátlan heverő. Az 1736-ban feltűnt, francia-német származású *kanapé* egy széles, de méretét tekintve csak egy kisebb ágynak megfelelő, fekvésre és ülésre egyaránt használható, karfás, de nem feltétlenül támlás, kárpittal borított bútor. Arab, török és francia állomások érintésével jutott el a magyarba a *szófa* (1762), ez a keleti népekre jellemző

párnázott és magasított heverő vagy (más jelentésben) támlás, karfás kerevet. Az eddigiektől élesen elkülönül az osztrák *priccs* (1788), a korabeli laktanyák és harcterek, ma talán csak az „uniós normáknak nem megfelelő” börtöncellák egyszerű, falécekből összetákolt fekvőhelye. Francia eredetű az 1854 óta magyar *sezlon(y)* (< *chaise longue* ’hosszú szék’), egy díványféle bútor, amelynek magasított, gyakran levehető fejrésze van. 1936-ban terjedt el az ugyancsak francia *rekamié* vagy — a családnévi *Récamier* franciaságának „tökéletesítésével”, a pápánál is pápább — *rökamié* ’empire stílusú, heverőszerűen kárpitozott, támlás, ággyá is átalakítható, (összecsukható) ágyneműtartóval ellátott ülő- és fekvőbútor’.

Mindezek után ne törődjünk az *ottomán* ’két végén ovális támlájú kerevet’, a *fotelágy*, a felvidéki *válenda* és a vajdasági *kaucs* szavakkal, mert az olvasónak gyaníthatóan már így is golyózik a szeme. Hát még ha arról kérdezném, hogy a kárpit, a támla és a karfa együttesének láttán egyformán jónak tartja-e a *dívány*, a *kanapé* és a *rekamié*, illetve támla híján a *pamlag*, a *kerevet* és a *sezlon* szót? Vajon a *heverő* milyen magasságtól *szófa*, és hány centiméter alatt *hencser*? Kell-e ahhoz rugó, hogy „megérdemelje” a *heverő* nevet? Ha valami nem keleti, már nem lehet *kerevet* vagy *szófa*? És mitől keleti? Van-e igazi különbség az itt felsorolt bútorok között, vagy csak a nyelvben térnek el egymástól? Mi volt előbb: a dolgok vagy a szavak? — méláznak a bölcselők az ókor óta, de még nem jutottak meggyőző eredményre. Ha óhajtja az erkölcsös olvasó, a fenti szógyűjteménnyel bekapcsolódhat a régi vitába. Nem biztos, hogy így rátalál a megoldásra, de egy nálam kevésbé szemérmes gondolkodótól még megtudhatja, mi az a *szereposztó dívány*!